

De herfstschroeforchis

door Piet den Houter

Inleiding

In onze Nederlandse taal zijn maar weinig woorden te vinden, waarin we een groot aantal medeklinkers achter elkaar aantreffen. Alhoewel verdeeld over twee lettergrepen, zijn het er acht in de plantnaam boven dit artikeltje.

Naast dit taalgrapje zijn er ook op botanisch gebied nog heel wat bijzonderheden te vermelden, niet alleen over deze soort, maar ook over de familie waartoe ze behoort: de orchideeën.

Herfstschroeforchis

Voorkomen

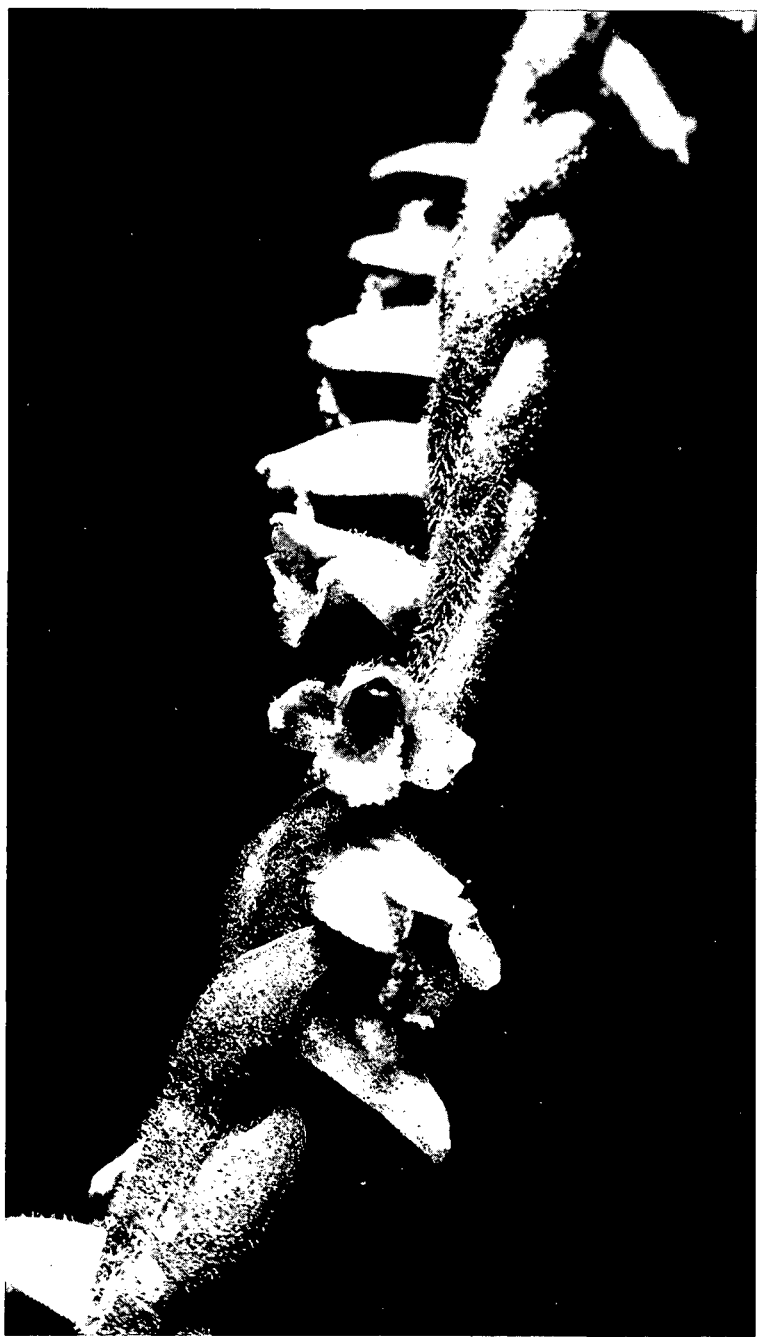
De herfstschroeforchis is een licht- en warmteminnende soort, die nog maar op een paar plaatsen in ons land voorkomt. De belangrijkste groeiplaatsen zijn gelegen in het binnenduin van Goeree en een kalkgraslandhelling ten westen van Wijlre in Zuid-Limburg. In dit bijzonder kleine maar goed bewaakte terreintje – waar we onder het wakend oog van de opzichter een bezoek brachten – zijn deze foto's gemaakt.

Vóór 1950 waren er nog groeiplaatsen bekend van de westelijke Veluwe, de Achterhoek, Twente en het zuidwesten van Drenthe.

Volgens de moderne indeling van de Atlas van de Nederlandse Flora staat de herfstschroeforchis thans te boek als „uiterst zeldzaam”. Vóór 1950 was het iets beter gesteld en was de classificatie „vrij zeldzaam”. Deze codering hangt samen met het aantal vindplaatsen van een plant in ons land. Ten behoeve van inventarisatie is het land ingedeeld in 1677 uurhokken. Dat zijn vierkanten op de stafkaart van 5 bij 5 km. De herfstschroeforchis werd vóór 1950 in 35 uurhokken gevonden, nu nog slechts in 3.

Naam

De naam schroeforchis is duidelijk en komt ook in de foto's goed tot zijn recht. Het is in de plantenwe-

reld kennelijk toch wel iets bijzonders, dat een bloeistengel zo gedraaid is, want in de wetenschappelijke naam, *Spiranthes spiralis*, wordt zowel in de geslachts- als in de soortnaam het draaien genoemd. Verder is „anthes” duidelijk afkomstig van het Griekse woord voor bloem: anthos.

Door een bocht in het vruchtbegin-

sel staan de bloempjes, die maar een paar millimeter groot zijn, ongeveer horizontaal. De bloeistengel is ongeveer 20 cm lang en staat náást de rozet: de plant bloeit in feite uit de spruit van het vorige jaar.

Schroeforchis

Naast de herfstschroeforchis tref-

fen we in de Flora nog de zomerschroeforchis aan. Het vinden hiervan kunnen we in ons land wel vergeten. Het is een van de vele planten, waarvoor bij ons geldt: uitgestorven. In de jaren 1981 en 1982 zijn bij Weert – ondanks langdurige afwezigheid – toch weer een aantal exemplaren aangetroffen. Helaas werden ze uitgestoken, zodat de soort nu weer verdwenen is. Bij dit soort praktijken (de „dader” is bekend) kan jammer genoeg geen proces-verbaal worden opgemaakt, omdat de overheid niet álle orchideeënsoorten bij de wet beschermd heeft. En het uitsteken van een paardebloem is dus net zo min strafbaar als het verwijderen van zeldzaamheden als de zomerschroeforchis.

Op initiatief van de Werkgroep Europese Orchideeën van de Nederlandse Orchideeën Vereniging is nu voorgesteld in de toekomst alle in Nederland in het wild groeiende orchideeën wettelijk te beschermen. Maar het zal nog wel even duren voor het zo ver is.

Wie de zomerschroeforchis wil vinden, moet er voor naar Zwitserland: iets ten noorden van Zürich is nog een vindplaats.

De zomerschroeforchis onderscheidt zich van zijn herfstig familielid door een vroegere bloeitijd (eind juli) en de plaats van de bloeistengel. Die staat in de rozet, omdat hij bloeit uit de spruit van hetzelfde jaar. Daarnaast zijn er nog wat kleine verschillen.

Het geslacht schroeforchis telt in Europa maar drie soorten. De Ierse schroeforchis komt – zoals zijn naam al doet vermoeden – alleen in Ierland voor. Als we andere *Spiranthes*-soorten willen vinden, zullen we naar Noord-Amerika moeten.

Bloei

De herfstschroeforchis is qua bloeitijd de laatste van onze inlandse wilde orchideeën met zijn bloei vanaf half augustus tot begin september. Het voorvoegsel „herfst” is in dit opzicht misschien wat overtrokken, maar toch wel duidelijk.

Het is een weinig opvallende plant. Er is een rozet van bladeren en de hiernaast staande bloeistengel wordt ongeveer 20 cm hoog. Ook de bloemen zijn bijzonder klein: 3 tot 4 millimeter. We moeten dan ook wel goed kijken om te kunnen constateren, dat we hier met „een orchidee” te doen hebben. Maar met behulp van een loep (eigenlijk een onmisbaar hulpmiddel wanneer we de natuur ingaan) vinden we al snel de belangrijkste kenmerken van de familie der Orchideeën: twee kransen van drie bloemdekblaadjes en de aanwezigheid van 2 polliniën. Dat zijn de stuifmeelklompjes, bestaande uit met kleefstof aan elkaar geplakt stuifmeel. Deze pakketjes worden door bezoekende insecten in hun geheel meegenomen en overgebracht naar een ander bloempje, waardoor een perfecte kruisbestuiving is gewaarborgd. Volgens de er op nageslagen literatuur zijn dat bijen en hommels. Ogenscheinlijk wat zware insecten voor zulke kleine bloempjes. Maar over deze materie is niet veel bekend: een Engels handboek over bloembioogie beschrijft, dat Darwin bijen en hommels als bestuivers heeft gezien, maar dat er geen recenter waarnemingen zijn . . .

Het zal in Nederland niet eenvoudig zijn, hierover meer aan de weet te komen, omdat de herfstschroeforchis in ons land nog maar zo weinig voorkomt. En op de beide genoemde vindplaatsen dan ook nog in zo gering aantal, dat we deze plekken beter volledig met rust moeten laten om te voorkomen, dat we de soort zouden uitroeien.

Natuurbescherming

Het vinden van een zeldzame plantesoort mag zeker niet ontaarden in soortenjagerij, een vorm van primitief instinct! Veeleer is het noodzakelijk dat we ons afvragen waaróór en waaróm een plant (en hetzelfde geldt natuurlijk ook voor een dier) zeldzaam is en wat we

moeten doen – of juist laten – ter handhaving ervan.

Er zijn vele voor plant en dier nadelige factoren, die daarbij een rol spelen. Een paar „trefwoorden” in dit verband zijn: kunstmest, ruilverkaveling (tegenwoordig wat misleidend „landinrichting” genoemd), wijziging grondwaterstand, te kleine biotoop. Iedere natuurbeschermingsbewuste KNNV’er kan dit lang niet complete rijtje verder aanvullen.

Juist orchideeën met hun vaak zeer specifieke aanpassingen zijn belangrijke indicatoren voor genoemde invloeden. Maar als deze planten verdwenen zijn, is het vaak al te laat om de put nog te dempen! Daarom

dus: **NATUURBEHOUD – NOODZAAK.** Dat geldt niet alleen voor de herfstschroeforchis, maar in feite ook voor ons eigen levensbehoud.

*Adres van de schrijver:
Piet den Houter,*